

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Марценко Наталії Степанівни

на дисертацію Білецької Юлії Юріївни

на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

Актуальність обраної теми дисертації. Актуальність дослідження договору страхування цивільно-правової відповідальності у цивільному праві України зумовлена потребою формування ефективної та узгодженої системи правового регулювання страхових відносин в умовах збройної агресії, зростання рівня ризиків і активізації цивільного обороту, а також утвердження України як правової держави. На сьогодні страхування цивільно-правової відповідальності виступає важливим механізмом захисту прав та законних інтересів учасників страхових правовідносин, проте чинне законодавство у даній сфері не завжди відповідає вимогам часу та характеру існуючих ризиків. Більше того, у контексті триваючої рекодифікації цивільного законодавства України даного роду дослідження виглядають особливо затребуваними, оскільки спрямовані на формування дієвого та ефективного механізму правового забезпечення та захисту цивільних прав та законних інтересів усіх учасників страхових правовідносин.

Посилює актуальність даної теми і той факт, що національне законодавство недостатньо враховує загрози та труднощі, пов'язані із війною, технологічним розвитком і появою нових високоризикових видів діяльності, а також орієнтоване переважно на регламентацію обов'язкових видів страхування, залишаючи поза належною увагою добровільне страхування цивільно-правової відповідальності. Актуальності обраній темі надає також євроінтеграційний курс України та необхідність гармонізації національного цивільного законодавства з правом ЄС, що зумовлює потребу наукового переосмислення та вдосконалення правового регулювання договору страхування цивільно-правової відповідальності.

Тема дослідження відповідає за своїм предметом проблематиці досліджень із спеціальності 081 «Право». Зміст дисертації у повній мірі відповідає темі даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тематика даного дослідження узгоджується із цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (визначені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації. У дисертації розкрито сутність договору страхування цивільно-правової відповідальності та запропоновано авторський підхід до вирішення низки питань щодо його правового регулювання. Здобувачка ґрунтовно дослідила особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності, а також вдало окреслила напрями подальшого реформування цивільного законодавства у даній сфері з точки зору його удосконалення та наближення до європейського законодавства.

Здобувачка вдало використала значну кількість українських та зарубіжних наукових публікацій для аргументації своїх наукових поглядів та підходів, що зміцнило теоретичну базу дослідження та підвищило рівень обґрунтованості отриманих результатів.

Авторка вдало сформульовано мету дослідження, яка у свою чергу полягає у формуванні нових теоретичних положень договору страхування цивільно-правової відповідальності, а також у виробленні науково обґрунтованих висновків та пропозицій, спрямованих на розвиток цивілістичної доктрини, удосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення наступних завдань: визначити поняття, значення та функції страхування цивільно-правової відповідальності; дослідити генезу договору страхування цивільно-правової відповідальності; проаналізувати правову природу договору страхування цивільно-правової відповідальності; охарактеризувати поняття, види та особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності; здійснити

аналіз правового статусу сторін договору страхування цивільно-правової відповідальності; дослідити виконання, зміну та припинення договору страхування цивільно-правової відповідальності; з'ясувати особливості страхування цивільно-правової відповідальності у країнах Європейського Союзу; обґрунтувати перспективи імплементації європейського досвіду в законодавство України.

Структура дисертації відповідає поставленим завданням наукового дослідження. Дисертація складається із анотації, змісту, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків до дисертації, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 239 сторінок, із яких основний текст 200 сторінок, список використаних джерел із 183 найменувань на 21 сторінці.

В дисертації здобувачка використала загальнонаукові та спеціальні юридичні методи наукового пізнання, які були обрані з урахуванням мети та завдань роботи, а також особливостей об'єкта і предмета дослідження. Поєднання даних методів дослідження дало змогу забезпечити всебічний аналіз основних характеристик договору страхування цивільно-правової відповідальності.

Зокрема, із застосуванням діалектичного та логічних методів (аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення) з'ясовано поняття, сутність, значення та правову природу страхування цивільно-правової відповідальності, а також сформульовано поняття й визначено основні особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності. За допомогою історико-правового методу досліджено еволюцію правового регулювання договору страхування цивільно-правової відповідальності в українському законодавстві. Формально-логічний і логіко-семантичний методи використано для уточнення понятійно-категоріального апарату та термінології досліджуваної сфери. Із застосуванням структурно-функціонального методу охарактеризовано функції страхування, здійснено класифікацію основних видів договору страхування цивільно-правової відповідальності та визначено правовий статус його сторін, а методи класифікації та групування використано для виділення видів договору та систематизації

підстав його припинення. Системно-структурний підхід дав змогу визначити характерні особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності та з'ясувати його місце серед інших страхових договорів у системі правового регулювання страхових відносин. Порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання договору страхування цивільно-правової відповідальності. Метод наукового прогнозування дозволив сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у цій сфері з урахуванням євроінтеграційних процесів і сучасних викликів.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що вперше на дисертаційному рівні проведено всебічний аналіз договору страхування цивільно-правової відповідальності у цивільному праві України та на основі цього зроблено висновки й рекомендації задля удосконалення існуючих механізмів правового регулювання даних правовідносин.

Висновки та пропозиції, сформульовані на основі проведеного дослідження, є достатньо обґрунтованими та представляють значний особистий внесок здобувачки у вивчення проблем правового регулювання договору страхування цивільно-правової відповідальності у цивільному праві України. Значну частину винесених на захист положень наукової новизни являють собою висновки та пропозиції, які обґрунтовані здобувачкою вперше. Водночас інші положення удосконалюють раніше сформульовані доктринальні концепції та посилюють їх правову аргументацію.

Дисертантка значну увагу приділила дослідженню нормативно-правових актів щодо страхування цивільно-правової відповідальності, аргументувавши необхідність усунення термінологічної неузгодженості у сфері страхування шляхом уніфікації поняття «страхування цивільно-правової відповідальності» в усіх нормативно-правових актах України. Водночас обґрунтовано доцільність внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України, Закону України «Про страхування» та інших спеціальних законів з метою забезпечення єдності правового регулювання та підвищення ефективності правозастосовної практики (п. 1 наукової новизни).

Заслугове на підтримку обґрунтований здобувачкою висновок щодо доцільності розширення законодавчого підходу до визначення об'єкта страхування шляхом включення до нього цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду не лише особі або її майну, а й навколишньому природному середовищу, що сприятиме комплексному врахуванню всіх видів ризиків та підвищенню ефективності страхового захисту (п. 2 наукової новизни).

Позитивної оцінки заслугове також запропоноване здобувачкою авторське розуміння договору страхування цивільно-правової відповідальності як домовленості між страховиком і страхувальником, за якою страховик зобов'язується за плату у разі настання визначеного страхового випадку, що спричинив заподіяння шкоди третім особам, здійснити страхову виплату на користь потерпілих у межах встановленої страхової суми, а страхувальник – своєчасно сплачувати страхові платежі та дотримуватися умов договору, що відображає правову природу, мету та зміст відповідного виду страхових зобов'язань (п. 3 наукової новизни).

Доцільно позитивно оцінити запропонований у дисертації підхід до розуміння особливостей договору страхування цивільно-правової відповідальності через обґрунтування його каузального характеру, відповідно до якого основною метою такого договору є передання ризику відшкодування заподіяної шкоди від страхувальника до страховика, що дозволяє більш повно розкрити правову природу цього виду договірних зобов'язань та його місце у системі цивільно-правових договорів (п. 8 наукової новизни).

Підтримки заслугове положення про необхідність переорієнтації договірних регулювань страхування цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану на включення воєнних ризиків, адаптивність до форс-мажорних обставин та максимальну клієнтоорієнтованість, оскільки такий підхід забезпечує підвищену ефективність страхового захисту, гнучкість правовідносин та захист інтересів страхувальників у надзвичайних обставинах (п. 10 наукової новизни).

Вагомим є також положення дисертантки, яке стосується доцільності впровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності

адвоката як превентивного механізму захисту прав клієнтів і третіх осіб у разі заподіяння шкоди, спричиненої помилками при використанні у професійній діяльності сучасних технологій (зокрема штучного інтелекту). Такий підхід здатен забезпечити підвищений рівень безпеки даних правовідносин, мінімізувати ризики для клієнтів та третіх осіб і водночас сприяти підвищенню відповідальності адвокатів у професійній практиці (п. 11 наукової новизни).

У дисертації Білецької Ю. Ю. є також інші вагомі та обґрунтовані теоретичні положення і пропозиції до чинного законодавства, які засвідчують достатньо високий науковий рівень проведеного дослідження та досягнення автором поставлених завдань та мети.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Отримані здобувачкою результати дослідження можуть бути використані у нормотворчій діяльності при удосконаленні законодавства в частині застосування конструкції договору страхування цивільно-правової відповідальності, у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших наукових досліджень даного договору, у правозастосовній діяльності при застосуванні договору страхування цивільно-правової відповідальності на практиці та у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Цивільне право», «Страхове право».

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Сформульовані в роботі основні положення, висновки та пропозиції доволі повно представлені у 8 опублікованих дисертанткою наукових публікаціях, з яких 4 статті у виданнях, внесених до переліку вітчизняних наукових фахових видань, 4 тез доповідей у збірниках науково-практичних конференцій. Публікації здобувачки відображають основний зміст та результати наукового дослідження в достатній мірі та підтверджують їх належну апробацію.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У дисертації вказано посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок та тверджень інших авторів. Авторка надала вичерпну інформацію про результати наукової діяльності та використані методи дослідження, що дає змогу зробити висновок про дотримання нею вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Не зважаючи на достатньо високий науковий рівень даного дослідження, слід відмітити, що рецензована дисертація містить окремі висновки та пропозиції, які потребують додаткової аргументації або містять спірні теоретичні положення. У свою чергу, це відкриває можливості для подальшої дискусії щодо наступних аспектів:

1. Дискусійним є положення дисертантки щодо доцільності впровадження страхування цивільно-правової відповідальності у сфері штучного інтелекту шляхом запровадження обов'язкового страхування відповідальності розробників і постачальників високоризикових систем ШІ (п. 5 наукової новизни). Незважаючи на значну практичну та теоретичну цінність такої ініціативи, пропозиція потребує додаткового обґрунтування щодо класифікації ризиків, специфіки технологій та особливостей сфер їх застосування. Міжнародний досвід у країнах Європейського Союзу та у ЄС загалом демонструє ефективність запровадження механізмів страхування цивільної відповідальності розробників і постачальників високоризикових систем штучного інтелекту, що набуває особливої значущості для України в контексті євроінтеграції та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами регулювання ШІ. Однак відсутнє детальне посилання на міжнародний досвід та наявну в Україні нормативну базу ускладнює практичну реалізацію зазначеного механізму. Крім того, не висвітлено порівняння запропонованого обов'язкового страхування із альтернативними превентивними способами захисту прав клієнтів і третіх осіб, що зменшує теоретичну аргументованість такої пропозиції. Попри це, в цілому зазначене положення наукової новизни відкриває перспективи для подальшого дослідження комплексного механізму захисту цивільних прав у високотехнологічній сфері та створює основу для дискусії щодо практичної моделі страхування відповідальності розробників і постачальників ШІ, що є актуальним у сучасних умовах технологічного розвитку.

2. Заслуговує на увагу п. 10 наукової новизни щодо необхідності переорієнтації договірної регулювання страхування цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану на врахування воєнних ризиків,

адаптивність до форс-мажорних обставин та максимальну клієнтоорієнтованість. Загалом, такий підхід відображає сучасні потреби правового та економічного середовища, що виникають у зв'язку із різними надзвичайними ситуаціями. Він спрямований на підвищення ефективності механізмів страхового захисту, забезпечення гнучкості договірних відносин і зміцнення правового захисту інтересів страхувальників. Частково погоджуюсь, що включення воєнних ризиків до страхових договорів дозволяє більш точно відображати реальні ризики, з якими стикаються учасники цивільних правовідносин, а адаптивність до форс-мажорних обставин забезпечує швидке реагування на непередбачувані події, мінімізує потенційні збитки та підвищує стабільність страхових відносин у кризових умовах. Водночас запропоноване положення потребує детальнішого теоретичного та нормативного обґрунтування щодо способів інтеграції воєнних ризиків у страхові договори та розробки моделей адаптації до форс-мажорних обставин. Необхідно чітко визначити правові механізми, які дозволять забезпечити баланс між захистом страхувальника та фінансовою стійкістю страхових компаній, а також гарантувати виконання страхових зобов'язань в умовах війни. Доцільним є проведення порівняльного аналізу з міжнародною практикою страхування у зонах конфліктів, що дозволить виявити ефективні моделі страхового покриття воєнних ризиків, визначити критерії оцінки страхових премій і виплат та інтегрувати найкращий досвід у національне законодавство. Окрім того, важливо розглянути потенційні ризики, пов'язані із формальним укладенням договорів страхування в умовах воєнного стану, та запропонувати механізми їх мінімізації. Не зважаючи на усе вище вказане, запропонована дисертанткою позиція відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку договірного регулювання страхових відносин в умовах воєнного стану, підвищення гнучкості та адаптивності страхових продуктів, а також зміцнення довіри до системи страхування в Україні.

3. У роботі не приділено достатньої уваги дослідженню правових наслідків невиконання та неналежного виконання сторонами договору страхування цивільно-правової відповідальності, що є важливим елементом правового механізму регулювання страхових правовідносин. Зокрема, поза межами

наукового аналізу залишилися питання правової кваліфікації порушень договірних зобов'язань у сфері страхування цивільно-правової відповідальності, включаючи розмежування підстав відповідальності страховика та страхувальника залежно від характеру допущеного порушення, його істотності та причинно-наслідкового зв'язку з настанням страхового випадку або відмовою у здійсненні страхової виплати. Авторкою не розкрито особливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності до сторін договору страхування, зокрема таких як відшкодування збитків, сплата неустойки, відшкодування моральної шкоди, а також специфіку реалізації відповідальності страховика з урахуванням публічно-правових елементів страхових правовідносин та обмежень, встановлених спеціальним законодавством. Недостатньо висвітленим залишається й питання співвідношення договірної відповідальності зі спеціальними імперативними нормами страхового законодавства, у тому числі щодо можливості обмеження або виключення відповідальності сторін умовами договору. Водночас, порушені у зауваженні питання мають самостійне теоретичне й практичне значення та можуть становити перспективний напрям подальших наукових пошуків. Тому їх опрацювання в наступних працях авторки не впливає на загальну наукову цінність даного дослідження та сприятиме розширенню й поглибленню отриманих у роботі наукових результатів.

Варто зауважити, що наведені зауваження носять переважно дискусійний характер та спрямовані на подальші дослідження, тому жодним чином не применшують загального позитивного враження від роботи та не впливають на високу оцінку її якості.

Загальний висновок. Враховуючи актуальність, обґрунтованість, наукову новизну та практичну значущість результатів дослідження, а також з огляду на логічну побудову змісту роботи, кількість та обсяг публікацій здобувачки, дисертація Білецької Юлії Юріївни на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності» є такою, що відповідає положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р.).

З огляду на вищевказане, вважаю, що дисертація на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності» є завершеною науковою працею і містить нові науково-обґрунтовані результати, а її авторка – Білецька Юлія Юріївна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського
національного університету**

Наталія МАРЦЕНКО

